

Pregled valorizacije, zaštite i očuvanja elemenata tradicijskoga ribarstva na hrvatskom Jadranu

U radu se donosi pregled dosadašnjih aktivnosti na valorizaciji i zaštiti elemenata tradicijskoga ribarstva na hrvatskom Jadranu s općenitim preporukama o njegovom daljnjem očuvanju. Razmatraju se sve tri kategorije kulturne baštine: nepokretna, pokretna i nematerijalna kulturna dobra. Radom se želi doprinijeti holističkom pristupu zaštiti kulturne baštine te potaknuti na promišljanje o budućim projektima s ciljem primjerene prezentacije, daljnjega istraživanja i (re)valorizacije tradicijskoga ribarstva na hrvatskom Jadranu.

Ključne riječi: ribarstvo, ribarske konstrukcije, ribarski alati, kulturno dobro

UVOD

Život čovjeka na prostoru Dalmacije i širega pripadajućega područja snažno određuje Jadransko more koje obrubljuje njezine obale dužinom od 6.278 kilometara (Vokić Žužul i Filipović 2015: 16) uključujući obalnu liniju s 1.244 otoka, otočića, hridi i grebena (Faričić et al. 2010: 145), a na svojevrsan ga način normira ribolov, plovidba, brodogradnja te običaji i vjerovanja karakteristični za taj maritimni prostor. Stoljećima je more imalo dominantnu ulogu u životu u priobalju, što je stvorilo čvrstu povezanost, štoviše i ljubav čovjeka prema moru. Egzistencija je nerijetko ovisila o ulovu, vremenskim uvjetima ili okolnostima na moru. Stečene vještine tisućljetnog suživota bile su presudne za opstanak te čine neizostavan dio identiteta i kulture (Županović 1995), ponegdje već izbljedjele. Način života uz more ostao je utkan u supstanciji obalnih naselja i zdanja, uporabnim i vjerskim predmetima kao i u svakodnevicu i tradiciji, ponegdje vrlo dobro očuvanoj. No, promjenom načina života uslijed modernizacije, osobito intenzivirane od sredine druge polovice 20. stoljeća, svjedočimo postupnom nestajanju navedenih elemenata. Najintenzivnijim promjenama, ponegdje i nestajanju, izloženi su etnografski tradicijski predmeti zbog naravi svoje materije te poglavito znanja i vještine u ribarstvu poput

izrade tradicijskih plovila i ribarskih alata. Posljedično, s obzirom na izravnu uzajamnu povezanost materijalne s nematerijalnom kulturnom baštinom, navedene promjene utjecale su na nematerijalne aspekte ribarstva.

Tema ovoga rada idejno je potaknuta inicijativom francuske udruge *Territoires imaginaires* (*Territoires imaginaires* [s.a.])¹ koja promovira ribarske konstrukcije kako bi ih se spasilo od zaborava. Navedena inicijativa bila je poticaj za inicijalne analize zaštićenih ribarskih konstrukcija koje čine dio ribolovnog alata ili konstrukcija namijenjenih pospremanju brodica na području Republike Hrvatske. To je rezultiralo i sagledavanjem ostalih materijalnih elemenata koji čine srž ribarstva poput ribarskih plovila, alata, ribarskih konstrukcija, luka, baštinjenih krajolika kao i nematerijalnih elemenata poput tradicijskoga ribolova, umijeća izrade plovila te običaja i vjerovanja koji svojom ukupnošću odražavaju ribarski način života.

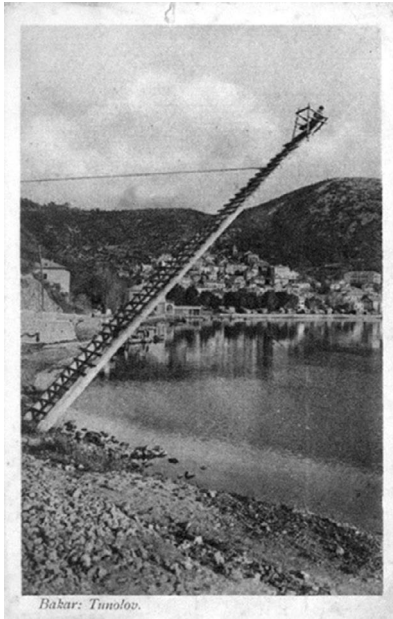
Uvidom u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske² pokazala se segmentiranost zaštićenih elemenata tradicijskoga ribarstva. Zbog toga, samo u okviru pravno zaštićenih elemenata, nije moguće u potpunosti sagledati njegovo bogatstvo u Hrvatskoj. Temom ribarstva i povezanih tradicijskih znanja i vještina dosad se bavilo mnogo autora, a neki su dali i općenitiji uvid (Lorini 1903, Basioli 1984, Županović 1995, Finka 1997, Vuković 2014). Ne ulazeći u sveobuhvatni povijesni i etnografski pregled ribarstva i njegove kompleksne problematike u Hrvatskoj, u ovom radu stavit će se naglasak na razinu prepoznavanja važnosti materijalnih i nematerijalnih aspekata ribarstva na Jadranu kao i razinu njihove očuvanosti i pravne zaštite temeljem Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske (1999). Namjera je potaknuti nove napore prema sustavnoj valorizaciji nakon koje bi, vjerujemo, uslijedili i novi načini zaštite kao i promjena paradigme dugoročnoga očuvanja i uspostave jedinstvenoga mjesta prezentacije s obzirom na važnost ribarstva i svega onog što nosi sa sobom kao neizostavan dio kulturnoga identiteta Hrvata i pripadnika nacionalnih manjina na hrvatskom Jadranu.

RIBOLOVNE VJEŠTINE NA JADRANU NEKAD I DANAS

Kompleksnost ribolova obuhvaća niz različitih djelatnosti, sredstava i tehnika koje se primjenjuju u lovu morskih riba, mekušaca, rakova, morskih sisavaca i u skupljanju morskoga bilja te mnogobrojne načine iskorištavanja lovine i njezine preradbe u prehrambene i industrijske svrhe (Ribarstvo, morsko 2021). Na hrvatskome dijelu Jadrana ribolov je prisutan od prapovijesti te je uz ostale djelatnosti značajno doprinio egzistenciji lokalnoga stanovništva, kao što doprinosi i danas. Prvi spomen ribarstva u Hrvatskoj seže u 995. godinu kada darovnicom zadarsko plemstvo daruje benediktinskomu samostanu sv. Krševana u Zadru određene ribarske pošte (Ribarstvo, morsko 2021). Ribolov je u sljedećim stoljećima na ovome prostoru, ovisno o geopolitičkim zbivanjima, imao uspone i padove, no ostavio je neizbrisiv trag u identitetu ljudi tog prostora kao i u identitetu hrvatskog naroda u cjelini, što na simboličan način potkrjepljuje i prikaz pučinske ribe tunja na hrvatskim kovanicama od dva apoena prije uvođenja eura, a s obzirom na to da je tunj najvažnija riba za hrvatsko gospodarstvo (Slika 1 i 2) danas kao i u prošlosti („2 kune“ 2015). O važnosti ove gospodarske grane govori i činjenica da je 1930.

1 Više o udruzi *Territoires imaginaires* koja kroz razne aktivnosti provodi promociju ribarskih konstrukcija na europskoj razini vidjeti na: <https://territoires-imaginaires.fr/>.

2 Registar kulturnih dobara RH javna je knjiga dostupna javnosti na mrežnim stranicama Ministarstva kulture i medija: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>.

Slika 1. Tunolov u Bakru; fotografiju za razglednicu izradio Josip Čaklović, Zagreb; Naklada M. V. Miška, Bakar; inv. br. 2.3.5, Fototeka Ministarstva kulture i medija RH

Slika 2. Panorama mjesta i zaljeva; razglednica iz 1937. god., zaprimljena u Zavod 1948. god.; inv. br. 2.3.8, Fototeka Ministarstva kulture i medija RH

godine osnovan Institut za oceanografiju i ribarstvo u Splitu kao prva nacionalna znanstvenoi-straživačka institucija koja se multidisciplinarno bavi morem i ribarstvom („O institutu“ [s.a.]).

Uz klasične ribolovne tehnike potrebno je istaknuti i manje proširene tehnike branja odnosno skupljanja koralja i spužava ili uzgoja školjaka koje su zbog svojih specifičnih zahtjeva do danas ostale izolirane samo u određenim područjima. Tako je po koraljarstvu poznat otok Zlarin (Kružić i Teskeredžić 2002), dok spužvarstvo, koje se na našim prostorima pojavljuje od 17. stoljeća, još i danas nastoje očuvati stanovnici otoka Krapnja (Pećarević i Bratoš Cetinić 2005). Uzgoj školjaka u Stonskom i Limskom zaljevu još uvijek se njeguje iako je ugrožen zbog turizma i ostalih čimbenika (Sudarević 1993).

Razlog za gubljenje pojedinih ribarskih tradicija prvenstveno je promjena načina života lokalnoga stanovništva, osobito u drugoj polovici 20. stoljeća uslijed novih socioekonomskih okolnosti (usp. Božanić 2014). Početkom 20. stoljeća tomu je prethodila motorizacija plovila, a poslije i tehnološka modernizacija u smislu korištenja novih, otpornijih materijala, ponajprije plastike, uz tradicijsko drvo. Navedene promjene odrazile su se na dotada bogatu hrvatsku brodograditeljsku tradiciju te posljedično na zamiranje nekih stoljetnih središta tradicijske brodogradnje (usp. Božanić 2014). Taj trend pratimo kontinuirano sve do naših dana kad svjedočimo novim trendovima u ribarstvu kao i novom regulatornom okviru nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Radi smanjenja ribarske flote, da bi se spriječio prekomjerni ulov ribe u zemljama Europske unije, koji je već dosegnuo 80% ribljeg fonda, pomoću instrumenta Operativnoga programa za pomorstvo i ribarstvo RH 2014. – 2020. („Operativni program“ 2014) osigurana su sredstva za mjere naknade vlasnicima ribarskih plovila za trajnu obustavu ribolovnih aktivnosti. Predviđene su aktivnosti trajne obustave uništavanjem plovila odnosno izbacivanjem iz upotrebe

(engl. *scrapping*) i to prenamjenom plovila u drugu djelatnost izvan gospodarskog ribolova na moru i obustava s ciljem očuvanja pomorske baštine („Operativni program“ 2014) kroz značajnu financijsku potporu.³ Pojedininim vlasnicima drvenih plovila, s obzirom na tradicijsku ukorijenjenost, aktivnost uništenja nije bila prihvatljiva te su nastojali naći neku drugu namjenu, često u sklopu turističke djelatnosti.

Polemika koja je nastala u Europskoj uniji uz navedeni izlov te potreba da se prepoznaju i lokalni stanovnici koji stoljećima ribare na Jadranu i drugim morima u zemljama Europske unije potaknula je mogućnost zaštite tradicijskoga ribarstva u Europi i u Hrvatskoj. Upisom *Tradicijskih ribolovnih vještina, običaja i vjerovanja na Jadranu* (Z-6869) 2016. godine kao nematerijalnoga kulturnog dobra u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, stvorio se preduvjet za uvjeravanje Europskog parlamenta da se prepoznaju i tradicijski oblici ribolova uz njegov suvremeni gospodarski aspekt („Mali obalni ribolov“ 2016). To je rezultiralo prepoznavanjem tradicijskoga ribolova i ribolovnih alata u legislativi Europske unije („Izješće o ribarstvu“ 2021) te u nacionalnom Zakonu o morskom ribarstvu (2017).

Unatoč navedenim nepogodnim trendovima te osobito korjenitim promjenama u načinu života uz more još uvijek su sačuvani ključni elementi i fenomeni koje udružene prepoznaje stručna zajednica i društvo, a koji se u velikoj mjeri ogledaju u tradicijskome ribarstvu hrvatskoga Jadrana. Njih ćemo ovdje prikazati kao poticaj za dodatno istraživanje, promidžbu kao i podizanje svijesti o važnosti svih pojedinih oblika poput ribarskih konstrukcija, plovila, zbirki ribarskih alata, vještina i znanja ribolova i potrebnih sredstava za njegovo provođenje te radi sagledavanja njegove sveobuhvatnosti. Temu tradicijskoga ribarstva nužno je sagledati i u kontekstu razvoja novih tehnologija i mogućnosti koje nam pružaju, osobito promidžbe i prijenosa znanja putem društvenih mreža.

OČUVANI ELEMENTI BOGATE TRADICIJE RIBOLOVNE VJEŠTINE NA JADRANU

UMIJEĆA TRADICIJSKE BRODOGRADNJE I IZRADE KONSTRUKCIJA ZA SPREMANJE PLOVILA – NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA UPISANA U REGISTAR KULTURNIH DOBARA RH

U Registar kulturnih dobara RH do 2022. godine upisano je ukupno šest nematerijalnih kulturnih dobara maritimne baštine. Uz navedenu sveobuhvatnu zaštitu ukupnosti ribolovnih vještina, običaja i vjerovanja na hrvatskom Jadranu (Z-6869), tri nematerijalna kulturna dobra registrirana su kao umijeće izgradnje tradicijskih plovila (Z-3626, Z-6554 i Z-6955), jedno uključuje umijeće gradnje i umijeće plovidbe tradicijskim barkama (Z-7587), zatim je zaštićeno umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale (Z-7630) te jedno kulturno dobro koje se odnosi na znanje i vještine izrade dizalica za barke (Z-7544).

S obzirom na to da je ribolov jedna od važnijih privrednih grana na hrvatskome dijelu Jadrana s ukorijenjenom poviješću i živim tradicijama, znanjima i vještinama, tehnikama, običajima, kao i vjerovanjima u zajednici te je elemente prepoznala stručna zajednica te su upisani u Registar

---

3 Potpora je iznosila 11,6 milijuna eura, od kojih je 4,7 milijuna eura namijenjeno za *scrapping* („Operativni program“ 2014).

Slika 3. Tradicijski ribolov, foto: Arhiva Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture i medija RH

kao jedno nematerijalno kulturno dobro⁴ (Slika 3). Tom zaštitom cilj je očuvati opisana znanja i vještine da bi se zaustavio trend djelomičnoga ili potpunoga zaborava u pojedinim mikrosredinama te očuvanja nužnih materijalnih elemenata. Registracijom su propisane mjere zaštite koje su usmjerene na dostupnost tradicije široj javnosti te prioritarno na edukativne i promotivne aktivnosti te nastavak istraživanja i dokumentiranja ključnih znanja i vještina.

1. Tradicijske ribolovne vještine, običaji i vjerovanja na Jadranu

„Hrvatska se obalom i brojnim otocima ističe jedinstvenom tradicijom ribolova. Primjerice, najstarija pisana potvrda ribolova mrežama stajaćicama potječe iz kraja 10. st. Ribolov u kojem se koriste različiti alati podrazumijeva poznavanje tehnika izrade, korištenja i različitih mornarskih vještina utemeljenih na poznavanju geomorfoloških, oceanografskih i meteoroloških obilježja određenoga akvatorija. Nositelji tradicijskih vrijednosti vezanih uz ribarstvo na hrvatskom Jadranu čuvaju mnoge sastavnice nematerijalne kulturne baštine za koje je potrebno omogućiti međugeneracijsko prenošenje tih znanja i vještina. Stoga je opravdano tradicijsko ribarstvo koje obuhvaća stara znanja i vještine vezane uz ribolov tradicijskim alatima, običaje, vjerovanja, leksik, prehranu i drugo smatrati nematerijalnim kulturnim dobrom te podizati svijest o njegovoj važnosti, kao i potaknuti dodatna znanstvena istraživanja i projekte očuvanja.“⁵

4 KLASA: 612-08/16-06/0215, URBROJ:532-04-01-03-02/3-16-1 od 16. 12. 2016. godine, pod brojem Z-6869, Arhiva Ministarstva kulture i medija.

5 Ibid.

Valja istaknuti i neraskidivu povezanost zaštićenoga ribolova i znanja i vještina s još jednim zaštićenim nematerijalnim kulturnim dobrom, *Mediteranskom prehranom na hrvatskom Jadranu, njegovoj obali, otocima i dijelu zaleđa* koja je uvjetovana ekološkim, klimatskim, povijesnim i kulturnim čimbenicima, a koje je upisano i na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva („Mediterska prehrana“ [s.a.]). Ono predstavlja integriranost mora i aktivnosti povezanih s njime u životu ljudi otočnih i priobalnih prostora, što se manifestira konzumacijom svježe morske hrane te posredno formiranje prepoznatljive gastronomije i načina življenja na području širega Mediterana pa time i hrvatskoga Jadrana. Više proizvoda mediteranske prehrane povezanih s morem, obalom i zaleđem zaštićeno je i pojedinačno (vidi Registar kulturnih dobara RH) te posebnim oznakama koje daje Ministarstvo poljoprivrede⁶.

Ističemo tri izvrsna primjera koji u sebi objedinjuju prirodne, tehničke i ljudske preduvjete ugrađene u nematerijalno kulturno dobro izrade plovila na izvorištima: Rovinj, gdje se danas čuva umijeće izgradnje rovinjske batane, Betina na otoku Murteru, u čijem se portu i obližnjemu muzeju promiče umijeće gradnje betinske gajete te Komiža, gdje je očuvano umijeće gradnje gajete falkuše uz niz običaja. Tri različita i udaljena lokaliteta, tri drugačija pristupa, tri trenutne žarišne točke očuvanja tradicijskoga umijeća izgradnje plovila očuvane na temeljima nekih od pet glavnih i prepoznatljivih tradicija hrvatske brodogradnje⁷ imperativ su za diskusiju o ovoj temi.

Uvijek je potrebno imati na umu da izgradnja plovila podrazumijeva druga srodna zanimanja poput graditelja jedara, kovača, konopara, kalafata (brodograditelja) – gotovo izumrlih zanata starih majstora, pa zaštite umijeća izgradnje tradicijskih plovila potiču izravno njihovo očuvanje i razvoj.

2. Umijeće izgradnje rovinjske batane, Rovinj, Z-3626

„Umijeće izgradnje rovinjske batane zrcali kontinuitet lokalne nematerijalne i materijalne pomorske i ribarske baštine. Batana je najrasprostranjenije tradicionalno plovilo u Rovinju. Godinama se gradi bez točnog projekta ili nacрта, dok pravi majstori znaju izvući osnovne linije i bez nacрта. Temeljni omjeri i način gradnje prenose se s očeva na sinove, te s majstora na naučnike sve do današnjih dana. Rovinjska batana, uz rovinjski batel, venecijansku gondolu, neretvansku trupu, komišku sandulu i druge brodice pripada mnogobrojnoj obitelji barki ravna dna.“⁸

3. Umijeće gradnje betinske gajete, Betina, Z-6554

„Umijeće gradnje betinske gajete tradicijska je posebnost naselja Betina na otoku Murteru. Betinska gajeta je drveni brod čija duljina varira između 5 – 8 metara, širine 2 – 2,60 m. Osnovno porivno sredstvo gajete je jedro. Povijesni kontinuitet ovoga umijeća može se precizno datirati 1745. g., kada se u Betinu doselio korčulanski brodograditelj Paško Filipi te sa svojim sinovima utemeljio brodogradilište. Umijeće izgradnje betinske gajete od sredine 18. stoljeća do danas ostalo je relativno nepromijenjeno. Neke od tipičnih, prepoznatljivih karakteristika betinskih gajeta jesu hvatišta vesala (sohe) karakterističnog „U“ oblika. Prepoznatljiv detalj je i „skala“ na pramcu, element koji je olakšavao ulazak ljudi na brod.

6 Popis zaštićenih proizvoda dostupan je na mrežnim stranicama Ministarstva poljoprivrede (“ZOI/ ZOZP/ZTS“ [s.a.]).

7 Više o glavnim središtima tradicijske brodogradnje u: Hrvatski pomorski registri 18. stoljeća: novo-objavljeni izvori o svakodnevici na Jadranu – vrste brodova kao jedna od mogućih analiza, Zrinka Čizmek, Naše more / Mare nostrum (1069. – 2019.), 2022.

8 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-3626>.

Slika 4. Dizalice za barke, foto: Robert Bilić, Arhiva Ministarstva kulture i medija RH, Konzervatorski odjel u Puli

Ovaj brod je imao primarnu funkciju transporta raznih vrsta tereta (hrane, poljoprivrednih proizvoda, životinja, materijala za gradnju kuća i sl.), kao i funkciju ribarskoga broda. Gajeta je bila i obiteljski brod, svi članovi obitelji, i žene i djeca i starci, morali su znati njome upravljati. Iz tog razloga morala je biti spoj nekoliko brodova u jednom, a takav spoj su mogli stvoriti samo lokalni majstori. Ova vrsta brodogradnje uvelike je utjecala na urbanistički razvoj i izgled otoka Murtera, jer su se za gajete gradila pristaništa, magazini / skladišta kao i brodogradilišta, pa je tako do danas u vizuri otoka sačuvano bezbroj malih kamenih mulića. Paralelno s razvojem brodogradnje, u Betini se razvilo specifično brodograđevno nazivlje, razvili su se i folklorni običaji i plesovi („Kolo od kanate“). Indirektno povezano s ovim umijećem je i svetkovina „Gospe o Tarca“, kad lokalno stanovništvo brodovima odlazi u nekoj vrsti svečane procesije do male crkvice Gospe od Tarca na Kornatima.⁹

4. Iskustvo gajete falkuše – pučke vrednote vezane uz komišku gajetu falkušu (umijeće gradnje, navigacija, plovidba, ribolov, jezik), Komiža, Z-6955

„Falkuša – gajeta sa falkama, ofalkana gajeta je izum komiških pučinskih ribara koji plijeni svojim oblikovnim rješenjem – ujedinjavanjem dva broda u jednoj formi. Neraskidivo je vezana uz stoljetni način života i privređivanja Komižana i dio je njihovog identiteta. Falkuša je izniman doprinos hrvatskoj maritimnoj kulturi koji povezuje Komižu sa drugim pomorskim tradicijama, osobito mediteranskih zemalja.“¹⁰

9 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-6554>.

10 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-6955>.

Očuvanje maritimne baštine na primjeru tri mikrolokacije: Rovinja, Betine i Komiže povezuje nas s drugim pomorskim tradicijama nedjeljivoga mediteranskog bazena te uistinu predstavlja živu mediteransku povijest i tradiciju.

5. Znanja i vještine izrade dizalica za barke (grue, pai, stupovi), Z-7544

„Znanja i vještine izrade dizalica za barke (grue, pai, stupovi) predstavljaju jedinstveno umijeće pouzdanog načina spremanja plovila, zabilježeno isključivo na obalama sjeverozapadne Istre. Umijeće je uvjetovano potrebom lokalnog stanovništva da barke koje nemaju vez u sigurnoj luci ni mogućnost prirodnog zaklona, zaštite od naleta vjetra (garbina odnosno lebića) uz plitku i hridinastu obalu, karakterističnu za umaški kraj. Ovakav način spremanja plovila, pojavljuje se isključivo u obalnim naseljima Grada Umaga – Bašanija, Savudrija, Crveni Vrh, Zambratija, Umag, Đuba i Lovrečica, uz izuzetak nekoliko njih koje se pojavljuju i na obalnom dijelu susjednog Grada Novigrada (Dajla) i općine Brtonigla (Karigador).“ (Slika 4)¹¹

6. Umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale, Z-7630

„Umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale podrazumijeva umijeće upravljanja plovilom korištenjem snage vjetra. Osim znanja povezanih s opremanjem broda i upravljanjem jedrom pa time i plovidlom (navigacija), te poznavanja karakteristika vjetrova i geografije mora, umijeće jedrenja uključuje niz drugih vještina i znanja: poznavanja materijala pogodnih za izradu jedra, krojenje jedra, izradu jarbolja i snasti, kormila i ostale opreme. Uz praktična znanja, umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrom uključuje poznavanje maritimnog leksika, te vjerovanja i društvene prakse kojima se pokušavala osigurati sigurnost na moru. Najraniju potvrdu latinskog jedra na području Hrvatske nalazimo kod Donjeg Humca na Braču, u crkvi sv. Luke, na zidnim prikazima koji datiraju na kraj 11./početak 12. stoljeća. Opremanje i upravljanje brodicom s jedrima je umijeće koje se prenosi iskustveno unutar zajednice i obitelji. Jedrenje tradicijskim jedrima je popularno duž cijele jadranske obale. Nositelji su okupljeni najčešće u udruge posvećene očuvanju pomorske baštine. Udrugama se pridružuju i poneki jedriličarski klubovi s posebnim sekcijama ili godišnjim programima posvećenima valorizaciji i prijenosu tradicijskog jedrenja. Nematerijalna vrijednost kulturnog dobra ogleđa se prije svega u procesima izgradnje pomorskog identiteta na hrvatskoj obali: neprekidnom prijenosu vještine plovidbe tradicijskim jedrima, tehnikama gradnje plovila s jedrima, izradi i čuvanju jedara, nazivlju i obredima.“ (Slika 5)¹²

7. Umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera, Z-7587

„Umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera spoj je nekoliko tradicijskih pomorskih obrta, vještina i znanja koji zajedno čine neodvojivu cjelinu. To se umijeće odnosi na vještine vezane uz drvenu brodogradnju i uključuje izradu jedara, koloturnika, vesla i užadi, dok sama plovdba podrazumijeva vještinu pokretanja barke uz pomoć snage vjetra, vesla ili motora, kao i poznavanje geografije mora i vjetrova. Stoga gradnju i plovidbu na području Kvarnera zajednica doživljava kao jedinstveno umijeće.“ (Slika 6)¹³

---

11 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7544>.

12 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7630>.

13 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7587>.

Slika 5. Leut tratarica Sv. Andrija u plovitbi na regati tradicijskih barki u Mošćeničkoj Dragi, Arhiva Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka i Udruge Tradicijska jedra Kvarnera i Istre

RIBARSKE KONSTRUKCIJE, PLOVILA, RIBARSKI ALATI I ZNANJA I VJEŠTINE UPISANI U REGISTAR KULTURNIH DOBARA REPUBLIKE HRVATSKE

Pravna zaštita jedan je od preduvjeta očuvanja materijalne i nematerijalne baštine koja daje određena prava i obveze vlasnicima, odnosno nositeljima kulturnoga dobra. Propisivanje niza mjera zaštite i očuvanja poput obnove putem konzervatorsko-restauratorskih radova, promicanja znanja i vještina te edukativnih aktivnosti o ribarstvu s ciljem prijenosa određenih vještina iznimne su važnosti za osnaživanje svijesti o važnosti ribarstva kao identitetskoga elementa za Republiku Hrvatsku, uključujući i nacionalne manjine koje žive u Hrvatskoj.

Analizom stanja provedene pravne zaštite materijalnih elemenata vezanih za ribolov, a upisanih u Registar kulturnih dobara RH, dolazimo do više od 40 zaštićenih kulturnih dobara, od kojih su tri nepokretna kulturna dobra – ribarske konstrukcije na obali i osam pojedinačnih pokretnih kulturnih dobara, mahom tradicijskih plovila te više od 20 muzejskih zbirki, koje su upisom muzejskoga predmeta u inventarnu knjigu stekle status kulturnoga dobra¹⁴. Uz tri ribarske konstrukcije, navedena je i istekla preventivna zaštita *Molova s dizalicama za čamce u Savudriji*, budući da je to jedina zaštita materijalne pojavnosti izravno povezana s nematerijalnim kulturnim dobrom *Znanja i vještine izrade dizalica za barke (grue, pai, stupovi)*. Od 16 ukupno upisanih

---

14 Na temelju izmjena i dopuna Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara članka 10. (*Narodne novine* br. 90/18) postupak utvrđivanja svojstva kulturnog dobra za muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju provodi javni muzej upisom u inventarnu knjigu javnog muzeja te muzejska građa i muzejska dokumentacija stječe status kulturnoga dobra.

Slika 6. Umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera, obnova leuta tratarice, brodograditelj Loris Rubinić, Arhiva Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka i Udruge Tradicijska jedra Kvarnera i Istre

plovila u Registar kulturnih dobara u ovom pregledu izdvojili smo osam tradicijskih drvenih plovila od kojih je jedno dio muzejskoga fundusa Pomorskoga muzeja u Splitu. Podatke o pojedinačnim zbirka ribarskih alata koje su dio fundusa muzeja dobiveni su na temelju podataka prikupljenih tijekom istraživanja te na temelju sustava *Oreg* koji vodi Muzejski dokumentacijski centar pa se na taj način došlo do dvadesetak zbirki u muzejskim ustanovama pretežno smještima na priobalju. Analiza je definirala dijelove fundusa koji sadrže ribarske alate, no točan broj muzejskih predmeta teško je utvrditi.

RIBARSKÉ KONSTRUKCIJE NA MORSKOJ OBALI

1. Etnografska cjelina Bakaračke tunere, Bakarac, Z-6682

„Postojanje stajaćih tunera u Bakarcu seže do 13. stoljeća, kada je gospodarska organizacija Knežije vinodolske i Gospoštije Hreljin u stajaćim ribolovnim napravama za lov tuna u Bakarcu imala jedno od najjaćih materijalnih uporišta. Iste tunere najdulje su se (do 70-ih godina 20. stoljeća) unutar čitavog kvarnerskog područja očuvale u uporabi. Sporadično su obnavljane (budući sazdane iz relativno trošnog materijala) 1986., a potom i 2007. godine. Njihova obnova predstavlja svojevrsnu memoriju kako na povijesnu prisutnost tako i na radni proces ove vrste ribolovnih naprava na Jadranu. Bakaračke tunere neosporno pridonose vizualnom identitetu krajolika.“¹⁵

2. Ostatci ribolovnih nastambi za motrenje tuna na poluotoku Malta, Lukovo, Z-837

„Na poluotoku Malta u Lukovu kraj Senja, vidljivi su ostaci nekoliko kamenih ribarskih nastambi i posebnih objekata za motrenje tuna načinjenih od drveta. Na njima je boravio ribar koji je signalizirao dolazak tune u zaljev. Pisani izvori spominju ovaj kompleks već u 18. stoljeću, no moguća je i ranija datacija. Ovaj intaktno očuvan lokalitet, cjelovito prezentira, kroz ostatke i rekonstrukcije arhitekture, tradiciju ribarstva ovog područja.“¹⁶

15 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-6682>.

16 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-837>.

3. Tunera, Caska, otok Pag, Z-5293

„Tunera se nalazi na istočnom dijelu uvala Caska. Pravilnog je cilindričnog oblika, ima pravokutni ulaz, a na vrhu, na visini od oko 15 metara, nalazi se malena izvidnica. Posjeduje četiri etaže podijeljene međukatnom konstrukcijom. Građena je u 19. st. od priklesanog kamena s obilnom upotrebom žbuke. Tunera u Caskoj ulazi u korpus tunera u Hrvatskom primorju koje mogu biti u formi ljestvi položenih ukoso nad zaljevom (Lukovo, Kraljevica), te kao čvrsti kameni objekti u zaljevima poput predmetne tunere. Tunera u Caskoj predstavlja jedinstvenu građevinu toga tipa na Pagu, te vrijedan spomenik tradicije ribarstva na ovom otoku.“¹⁷

4. Molovi s dizalicama za čamce, Savudrija, P-5153

„Za ribarske čamce koji nisu imali vez u sigurnoj luci, opasnost od štete u slučaju nevremena potakla je Savudrane na iznalaženje alternativnoga rješenja kojim bi osigurali svoja plovila. Čamci su se pomoću posebnih, u tu svrhu izrađenih dizalica na koloturu vadili iz mora i konopima vješali o gornji dio priručne dizalice. Cijeli se mehanizam prvotno izrađivao isključivo od drveta i to bagremova radi njegovih svojstava poput izdržljivosti i dugovječnosti, dok danas postoje i željezni primjerci.“¹⁸

Preventivna zaštita *Molova s dizalicama iz Savudrije* istekla je te bi trebalo pristupiti izradi trajne zaštite.

TRADICIJSKA PLOVILA

Stoljećima su plovila činila okosnicu života na brojnim jadranskim otocima, a i danas čine. Razvojem ostalih prijevoznih sredstava tijekom 20. stoljeća postupno se smanjuje potreba za izradom plovila od drva pa se tako gube brojna znanja i vještine za izradu osnovnih tipova plovila u Istri i Primorju kao što su bragoc, batel, batelina i sandul, a na dalmatinskom području leut, gajeta, guc i copul. Danas je zaštićeno kao kulturno dobro svega nekoliko plovila, ne uzimajući u obzir podvodna arheološka nalazišta očuvanih brodoloma na Jadranu.

Prema tipu plovila zaštićeni su kaić, guc, bracara, gajeta te drveni motorni brod i drveni jedrenjak trabakul. Zaštićena plovila ne daju cjelovit presjek svih vrsta i oblika tradicijskih plovila hrvatskoga Jadrana, no ipak predstavljaju dobar početak stvaranja iscrpnije liste.

1. Kaić iz Pomorskog muzeja u Splitu, Pomorski muzej u Splitu, RST-278

„Brod - kaić načinjen od drveta, dim. 4,50 x 1.40 m. Imao je jedra i vesla te je korišten u 2. svjetskom ratu. Danas se nalazi u Pomorskom muzeju u Splitu.“

2. Čamac tipa guc, Selce, RRI-112

„Drveni čamac tipa guc kapaciteta za osam osoba izgrađen je u Korčuli 1928. g., a pokretan je izvanbrodskim motorom, jedrom i veslima. Korišten je u 2. svjetskom ratu.“

3. Drveni motorni brod „Dražica“, Nerezinac, Z-4720

„Lošinjski loger 'Nerezinac' građen je prije 1948. u nepoznatom brodogradilištu, a zadržao

17 <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-5293>.

18 Podatci dostupni iz Arhive Ministarstva kulture i medija.

Slika 7. Tunera, Bakar, foto: Gordana Jerabek

Slika 9. Tunera, Caska, otok Pag, foto: Nediljko Vančo, Arhiva Ministarstva kulture i medija, Konzervatorski odjel u Gospiću

Slika 8. Ostaci ribarskih nastambi za motrenje tuna na poluotoku Malta, Lukovo, foto Martina Ivanuš, Arhiva Ministarstva kulture i medija, Konzervatorski odjel u Gospiću

je autentičan izgled i gabarite toga tipa brodova. Kao rijetkost, odnosno jedan od posljednjih očuvanih brodova toga tipa (drveni jedrenjak, lošinjski loger), s visokim stupnjem očuvanosti izvorne gradnje, a budući da ga je moguće staviti u funkciju, 'Nerezinac' na kvalitetan način čuva memoriju na male jedrenjake hrvatskog Jadrana.“

4. Istarska bracara „Kovren“, Veli Lošinj, Z-4721

„Istarska bracara 'Kovren' građena 1945. u Piranu, od istarske hrastovine, zadržala je autentičan izgled i gabarite toga tipa brodova. Kao rijetkost, odnosno kao jedan od posljednjih očuvanih brodova toga tipa (drveni jedrenjak, istarska bracara), s iznimno visokim stupnjem očuvanosti izvorne gradnje, a budući da je još u funkciji, 'Kovren' na kvalitetan način čuva memoriju na male drvene jedrenjake hrvatskog Jadrana.“

5. Drveni jedrenjak trabakul „Larus“, Rijeka, Z-5867

„Drveni trabakul 'Larus' građen je 1930. godine u sada već nepostojećem brodogradilištu u Ankaranu, a zadržao je do danas autentičan izgled i gabarite toga tipa brodova: pramac i krma su mu zaobljeni s visokim trupom (1,3 m) dužine 22 metra i širine 5,2 metra, zaobljenih bokova, te s dva jarbola na kojima su dva sošna jedra i tri prečke (floka) na pramčanom kosniku. Kao rijetkost, odnosno jedan od posljednjih očuvanih brodova toga tipa (drveni jedrenjak), s visokim stupnjem očuvanosti izvorne gradnje, te ispravno obnovljen 2002. – 2004. godine, a budući da je još u funkciji, 'Larus' na kvalitetan način čuva memoriju na male jedrenjake hrvatskog Jadrana.“

6. Brod bracara „Roditelj“, Supetar, Z-6102

„Ovaj teretni obalni jedrenjak je do Drugoga svjetskog rata služio za prijevoz ulja, vina i kamea, a koristio se 1944. i 1945. g. za prijevoz izbjeglica s dalmatinske obale i otoka u Bari na putu za El Shatt. Za granatiranje Dubrovnika 10. XI. 1991. g. je potopljen i kasnije obnovljen u Korčuli. Danas je bracara u vlasništvu Turističke zajednice grada Supetra na otoku Braču i ima izletničku funkciju, a dok je na vezu služi kao muzej na otvorenom s izloženim fotografijama, maketama i ribolovnim alatom. Naziv bracara za tradicionalno plovilo na istočnoj obali Jadrana dovodi se u vezu s imenom otoka Brača (Brazza) pa je brod 'Roditelj' smješten na vezu u luci Supetar dobio autentičan povijesni i ambijentalni okvir. Jedrenjak tipološki pripada dominantnoj vrsti drvene brodogradnje 19. i ranoga 20. stoljeća i predstavlja prvo razredan izvor za proučavanje hrvatske pomorske baštine.“

7. Gajeta „Cicibela“, Muzej betinske drvene brodogradnje, Z-6903

„Gajeta 'Cicibela' primjer je prvog izvornog tipa betinske gajete, ravne kolumbe i dritog rebra, robustan je i vrlo stabilan brod. Duga je 7,70 m, široka 2,80 m, visine 1,00 m, bruto tonaže 2,67 t. Izgrađena je 1931. g.“

8. Barka tipa guc „Belona“, Privlaka, P-6187

„Barka 'Belona' je tradicionalni brod guc/gajetica namijenjen ribarenju, prijevozu tereta, stoke i ljudi. Izrađena je od hrastovog i borovog drva, duljine je 5,60 m, širine 1,80 m, a visine 0,70 m. Namijenjena je prijevozu desetero ljudi, a nosivost joj iznosi 2,30 t. Prema službenim dokumentima, rješenju o upisu čamca iz 1957. godine, barka je izgrađena u brodogradilištu u Kalima 1928. godine. Brodograditelj 'Belone' Božo Kondurat 1908. godine izučio je zanat od Mate Filipija u poznatom betinskom brodogradilištu. Nakon izrade do-

kumentacije, barka je obnovljena u brodogradilištu 'Ćiro' na otoku Murteru u skladu s tradicionalnim tehnikama.“

Memorija na tradicijska plovila prisutna je, izuzev prikaza na umjetničkim slikama, i u brojnim maketama koje se čuvaju u muzejima, raznim ustanovama, kao i kod privatnih kolekcionara.

TRADICIJSKI RIBARSKI ALATI

Kao i drvena plovila tako i tradicijski ribarski alati s vremenom sve više iščezavaju iz upotrebe. Do polovice 20. stoljeća tradicijski ribarski alati bili su neizostavan inventar skoro svakoga priobalnog domaćinstva. Danas ih rjeđe možemo naći u upotrebi, a češće su spremljeni, odloženi ili napušteni.

Bez upuštanja u definiranje i nabiranje brojnosti i raznovrsnosti ribarskih alata, cilj je bio izdvojiti sve muzeje, zbirke, kulturne centre, privatne zbirke koji u svojem fundusu sadrže tematski grupirane predmete prvenstveno vezane uz ribarstvo. Na tom tragu izdvojeno je više od 25 takvih ustanova u kojima se tek parcijalno ogleda ribolovna prošlost na istočnoj obali Jadrana, dok zasigurno nalazimo brojne pojedinačne predmete unutar kulturno-povijesnih, osobito značajnih zbirki.

Jedini muzej koji u svom nazivu sadrži riječ iz semantičkog polja ribarstvo jest Ribarski muzej u Vrboskoj u sklopu Muzeja općine Jelsa na otoku Hvaru. S više od 50 godina svoga djelovanja najstariji je specijalizirani muzej s tom temom u Hrvatskoj (Tablica 1).

Ribarski alati očuvani u navedenim zbirkama su raznovrsni. Nalazimo tu mreže za ribolov, drvene kutije za spremanje ulovljene ribe, parangale, kliješta za vađenje prstaca, vrše od pruća, pluta, olovo za mreže, udice, osti za ribe, pribor za održavanje i pokretanje motora, kolature za podizanje mreže iz mora, pojaseve za izvlačenje mreža iz plićega mora, svjetiljke na petrolej i plin, vesla, razne alate koji su služili pri tradicionalnoj izradbi drvenih plovila itd. Navedeni predmeti neizostavni su izložbeni predmeti tematskih izložbi poput recentno održane izložbe *Alati i kalafati* koju su organizirali Dubrovački muzeji u žitnici „Rupe“ („Alati i kalafati“ 2020).

NAZIV USTANOVE	NAZIV ZBIRKE PREDMETA
Creski muzej	Etnografska zbirka
Dubrovački muzeji – Etnografski muzej	Zbirka tradicijskog gospodarstva, rukotvorstva i obrta
Etnografski muzej Zagreb	Zbirka tradicijskog gospodarstva
Gradski muzej Makarska	Zbirka etnologije

Gradski muzej Sisak	Zbirka Orlić
Hrvatski pomorski muzej Split	Zbirka maketa
Hrvatski pomorski muzej Split	Zbirka plovila
Hrvatski pomorski muzej Split	Zbirka ribarstva
Muzej betinske drvene brodogradnje	Zbirka tradicijskog gospodarstva
Muzej Grada Crikvenice	Zbirka predmeta iz svakodnevnog života
Muzej grada Kaštela	Zbirka Marina Studina
Muzej grada Trogira	Pomorska zbirka
Muzej grada Trogira	Zbirka – Galerija Cate Dujšin-Ribar
Muzej Općine Jelsa – Ribarski muzej Vrboska	Ribarska zbirka
Muzej otoka Brača	Etnografska zbirka
Narodni muzej Zadar	Zbirka narodnog gospodarstva
Narodni muzej Zadar – Područna etnografska zbirka Veli Iž	Područna etnografska zbirka Veli Iž
Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka	Zbirka predmeta od drva i metala
Ribarska zbirka Komiža	Ribarska zbirka
Samoborski muzej	Etnografska zbirka
Zavičajna zbirka Gradac	Zavičajna zbirka Gradac

Zavičajni muzej Donja Kupčina	Zbirka Zavičajnog muzeja Donja Kupčina
Muzej grada Rovinja – Rovigno / Museo della Citta di Rovinj-Rovigno	Zbirka pomorstva, ribarstva, brodogradnje na otoku sv. Andrije – Rovinj
Etnografska zbirka Općine Murter-Kornati, Turistička zajednica Murter-Kornati, Udruga Argonauti	Etnografska zbirka Marka Mudronje Rebca

Tablica 1. Podatci iz sustava Oreg Muzejskog dokumentacijskog centra

TRAJNI OTISAK U PROSTORU

Širi prostori uz samu morsk obalu stoljećima su u sprezi s ribarskim načinom života koji je indirektno oblikovao kulturne krajolike kojih je geneza uvjetovana isključivo korištenjem plovila svih vrsta i znanjem lokalnoga stanovništva. Danas o tome svjedoče brojni krajolici, poput krajo- lika otoka Baljenca (Kale 2016), nazvanoga otokom kamene suhozidne čipke, ili otočja Kornati.

Određene aktivnosti poput uzgoja školjaka doprinose formiranju specifičnih krajolika iznimne estetske vrijednosti koji uključuju prirodne obalne linije i morsku površinu sjedinjenu s ribar- skim drvenim konstrukcijama ili danas moderniziranim plutačama nužnim za uzgoj školjki (kamenica). Svojom ljepotom izdvajaju se takvi krajolici u Malostonskom zaljevu i Limskom kanalu. Ovim krajolicima pripadaju i ribarske konstrukcije, osobito tunere koje uzdignuto, vi- soko nad morem prkose horizontalnim linijama morske površine i blagim linijama reljefa te doprinose stvaranju neočekivanoga, gotovo nadrealnoga krajolika sjevernoga Jadrana.

Brojne mirne luke, lučice, prirodno formirane u obliku mandrača bile su polazišta razvoja ve- ćine obalnih naselja, uz koje se potom grade lukobrani, brodogradilišta, veća i manja naselja, ribarnice i svi ostali elementi maritimne kulture u prostoru. Nekada dodirne točke s ostatkom svijeta, još i danas predstavljaju središnja mjesta okupljanja lokalnoga stanovništva i zajednič- koga življenja. Brojne fotografije i razglednice s početka 20. stoljeća dočaravaju nam tadašnje pitoreskne luke s privezanim brodovima svih veličina i tipova koje su krasile većinu naselja, dok danas samo sporadično stječemo identičan doživljaj. No, na jednako intenzivan način, kao plod udruženoga djelovanja stručnjaka i lokalnoga stanovništva, možemo doživjeti tračak tradicije u lučici u Betini koji je uprizoren vezanim tradicijskim drvenim brodicama. Riječ je o jedinstven- nom muzeju na otvorenom Muzeja betinske drvene brodogradnje gdje su privezani, jedan do drugoga, najljepši brodovi betinske drvene brodogradnje koji se na taj način prezentiraju široj javnosti. Sličan doživljaj može se iskusiti tijekom organiziranih domaćih i međunarodnih regata tradicijskih plovila koje se organiziraju u sve većem broju, osobito na sjevernom Jadranu¹⁹.

U krajoliku otočnih i priobalnih područja neizostavni su reperu u prostoru i svjetionici²⁰ koji su

19 Regate tradicionalnih jadrilica (uglavnom gajete, leuti i kaići) s latinskim jedrom: *Burtiž* (od 2007.), Šepurina; *Krapanjsko idro* (od 2014.), Krapanj; *Krčka jedra* (od 1998.), Krčki zaljev; *Lantina* (od 2012.), Jezera; *Latinskin idrun na kureja* (od 2006.), Zlarin; *Latinsko idro* (od 1998.), Murter; *Nerezinska regata tradicijskih barki na jedra* (od 1920.), Nerezine; *Regata za dušu i tilo* (od 2003.), Betina; *Rota palagružo- na* (od 2010.), Komiža – Palagruža i *Rovinjnska regata tradicijskih barki s oglavnim i latinskim jedrom* (od 2006.), Rovinj (vidi bilješku br. 25, Wikipedia, „Latinsko jedro“, [s.a.]).

20 Velik je broj očuvanih svjetionika, a 27 je svjetionika zbog graditeljsko-tehničkih vrijednosti zaštićeno.

od životne važnosti za lokalno stanovništvo kao i za sve one koji se zateknu u našim vodama. Svjetionici su intrigantan element svakom promatraču morskih krajolika obasjanih suncem, a njihova ritmična svjetlost daje slikarsku notu noćnim krajolicima.

Brojni otisci stoljetne tradicije ribarstva očuvani u prostoru obalnoga područja, poput starih drvenih kućica za odlaganje ribarskoga pribora u lučici Kantrida u Rijeci, zaslužuju dubinsku analizu i valorizaciju kao i dodatne napore radi njihove zaštite i očuvanja. Te drvene kućice u luci definirale su karakter prostora, što je i stručno prepoznato kroz zaštitu putem prostornoga plana grada Rijeke („Prostorni plan“ 2003./2005.).

Iznimno su vrijedne i tradicije povezane s vjerskim aspektom maritimnoga načina života na hrvatskom Jadranu koje se očituju u brojnim procesijama, štovanjima i održavanju kulta Majke Božje i raznih svetaca (sv. Nikola, sv. Vlaho, sv. Antun Padovanski, sv. Todor i drugi). Festa svetoga Vlaha u Dubrovniku nematerijalno je kulturno dobro Republike Hrvatske od 2007. godine, a od 2009. upisano je i na UNESCO-ov Reprezentativni popis. Posebno su zanimljiva maritimna hodočašća koja uključuju prijenos kipa Majke Božje brodicama i manjim plovilima ovisno o lokalnoj tradiciji (kaići, plazulje, guci itd.), čime se pokazuje povezanost lokalnoga stanovništva s morem (Katić et al. 2021). Primjer maritimnoga hodočašća (Katić i McDonald 2020) „Svetkovina Gospe od Zečeva“, u kojem sudjeluje lokalno stanovništvo koje se bavi i ribolovom nematerijalno je kulturno dobro Republike Hrvatske od 2013. godine, a Gospu u Piškeri lokalno stanovništvo zove „Kraljicom ribara“.

Obnovljeni običaj biranja kralja na Velom Ižu sadržava i spektakularan dolazak izabranoga kralja na brodici, uglavnom gajeti, u pratnji sumještana obučenih u narodne nošnje te pristanak u luku („Na otoku Ižu“ 2022).

Zahvalu teškom ribarskom životu odali su i sami građani ribarskih naselja podizanjem javnih skulptura. Jedna od najimpresivnijih zasigurno je skulptura *Ribari*, djelo akademskoga kipara Frana Kršinića²¹ koja se nalazi u Bolu na otoku Braču i u Bakru, a prikazuje dvojicu ribara u trenutku izvlačenja mreže. U Klenovici je iz zahvalnosti za spašene živote podignuta skulptura ribara (Ravlić 2019). Skulptura ribara u prirodnoj veličini podignuta je i u Milni, u naselju bogate ribarske tradicije (Šimat 2021). Kip ribara koji šije potrganu ribarsku mrežu postavljen je na novoobnovljenoj rivi u Njivicama („Od malog ribarskog“ [s. a.]). U Primoštenu je u čast ribara, uz prvotnu brončanu skulpturu ribara koji sjedi zaokupljen poslom na rivi, u 2022. godini postavljena u neposrednoj blizini i skulptura brodice batane s dva ribara u njoj u pličaku, kao vječni podsjetnik trenutka lova na feral; oba ostvarenja rad su akademskoga kipara Tea Baučića²².

Imajući na umu recentne primjere podizanja javnih skulptura ribara vjerujemo da će njihov broj s vremenom rasti te da upravo ovakve zahvale lokalnih zajednica daju na važnosti i bezvremenosti ribolovnih tema našega prostora. To nam daje mogućnost dodatne prezentacije tih naselja i njihova tematskoga povezivanja preko zajedničkih digitalnih platformi.

---

21 Više o autoru na poveznici: „Kršinić, Frano“ 2021.

22 „Dva čovjeka, čamac, osti i feral u pličaku u čast starim ribarima“, (s.a.), Večernji list, pristupljeno 25. ožujka 2023., <https://www.vecernji.hr/vijesti/dva-covjeka-camac-osti-i-feral-u-plicaku-u-cast-starim-ribarima-1631402/galerija-532889?page=1>.

NOVI TREND OVI PROMOCIJE I OŽIVLJAVANJA TRADICIJA VEZANIH ZA RIBARSTVO

U sklopu Europske godine kulturne baštine 2018., francuska udruga *Territoires imaginaires*²³ čije je sjedište u francuskome gradu Nantesu, a koja se bavi proučavanjem krajolika kroz umjetničke i kulturne pristupe, u svojim aktivnostima predstavila je ovaj poseban vid pomorske baštine, točnije ribarskih konstrukcija uz morsku obalu. Te je godine predstavljen francuski *sucarrelet*, tj. ribarska mreža koja se baca s broda ili s ribarske konstrukcije uz obalu Atlantskoga oceana, od Britanije do pokrajine Akvitanije u Francuskoj. Usto, predstavljeni su primjeri slične konstrukcije *padelloni* ili *bilancioni* u talijanskoj pokrajini Emilia – Romagna.

Među prvim zamašnjacima u promociji tradicijskih plovila bio je *Međunarodni festival mora*²⁴ koji se održava od 1996. na takav način da su glavni izložbeni eksponati plovila na vezu u moru. Hrvatska se pridružila festivalu 1999. godine.

Tradicijska uprizorenja vještina ribarenja, obnove plovila i korištenje ribarskih alata duž jadranske obale oživljavaju kroz već spomenute projekte poput muzeja na otvorenom u betinskoj luci, organiziranjem regata tradicijskih plovila (Betina), vožnjom tradicijskih plovila na Krpnju, organizacijom lova na tunj u Bakru i drugim aktivnostima.

Globalne promjene potaknule su promišljanja o prepoznavanju i zaštiti nematerijalne baštine koja su pretočena u Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine iz 2003. godine, koja je ujedno otvorila mogućnost sagledavanja s baštinske perspektive mnogih dobara od kojih je umijeće tradicijskoga ribolova od iznimne važnosti za hrvatski identitet i njegov kontinuitet.

Ekumuzej Batana i Muzej betinske drvene brodogradnje s tradicijskim brodovima u lučici, svojevrsnim muzejom na otvorenom, predstavljaju ishodišna mjesta očuvanja i razmjene znanja i umijeća izrade tradicijskih plovila u Hrvatskoj pa ih stoga društvo u cijelosti treba kao takve prepoznati i dati im važno mjesto ne samo u kulturnoj, već i u danas iznimno važnoj obrazovnoj sferi uzimajući u obzir da su ih prepoznali i vanjski stručnjaci i organizacije.

Na svjetskoj razini projekt Ekomuzeja Batana upisan je u UNESCO-ov Registar dobrih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine svijeta zbog jedinstvenoga pristupa očuvanju ukupne materijalne i nematerijalne baštine vezane uz tradicijsko drveno plovilo *batana* u gradu Rovinju. Čitav niz različitih aktivnosti koje je inicirala lokalna zajednica u suradnji sa stručnjacima usmjeren je na zaštitu i očuvanje umijeća izrade *batane*, kao i ostalih običaja vezanih uz ribarski život ovoga područja poput tradicijskih pjesama *bitinada*, lokalnoga govora, izrade različitih tradicijskih uporabnih predmeta i drugih tradicijskih vrijednosti Rovinja („Community project“ 2016).

Na europskoj razini u kategoriji edukacije, učenja i podizanja svijesti o kulturnoj baštini prepoznato je djelovanje Muzeja betinske drvene brodogradnje kojemu je 2019. godine u navedenoj kategoriji dodijeljena Nagrada europske baštine „Europa Nostra“.

---

23 Udruga *Territoires imaginaires* je 2013. godine u gradiću Pornic na zapadnoj obali Francuske organizirala *Prvu noć ribarskih konstrukcija*, a poslije su se događanja proširila na područja oko estuarija rijeka Loire, Charente i Gironde. Na tim događanjima publika svih uzrasta ima priliku uživati u krajolicima, meditaciji, spoju umjetnosti i okoliša. Više na: *Territoires imaginaires*, [s. a.].

24 *International maritime festival* jest festival namijenjen proslavi mora, okupljajući mornare, glazbenike, umjetnike, zabavljače, brodove i čamce.

Slika 10. Ribari, Frano Kršinić, Bol na Braču,
foto: Anuška Deranja Crnokić

No, sve više uz navedena, već prepoznata mjesta gdje se njeguje jedinstvenost nematerijalnih znanja i materijalnih elemenata pojavljuju se nove inicijative i projekti usmjereni na očuvanje memorije na vještine ribarenja. Osobito se svojim angažmanom ističu udruge građana koje su prepoznale važnost ove teme za svoje mikrosredine te djelovanjem utječu na podizanje svijesti o specifičnostima svoga kraja u području ribarenja kao i njihovoj promociji: Udruga Latinsko idro, Murter²⁵, Inicijativa za promicanje pomorske baštine Vela Luka (Urošević 2019), Udruga „Otočni sabor“²⁶, Udruga „Batana salvorina“²⁷, Udruga „Cronaves“²⁸, Udruga Jadranski pomorski institut (*Adriatic Maritime Institute*)²⁹ i mnoge druge. Time se pokazuje točnim kako tek uz angažman

---

25 „Latinsko idro“, (s.a.), Regate.com, pristupljeno 25. ožujka 2023., <https://www.regate.com.hr/index.php/novosti/najnovije/latinsko-idro>.

26 Udruga „Otočni sabor“ je u suradnji sa Sveučilištem u Zadru pokrenula upis „Tradicijske ribolovne vještine, vjerovanja i običaji na Jadranu“ u Registar kulturnih dobara RH kao razuman odgovor na moguće administrativne zapreke proizašle ulaskom Hrvatske u Europsku uniju. Na ovaj način htjelo se ohrabriti otočane i stanovnike priobalja da nastave kontinuum bavljenja malim ribolovom.

27 Udruga „Batana salvorina“ svoje je djelovanje usmjerila na zaštitu i očuvanje gruja te nematerijalnih vještina vezanih za karakteristični način vađenja malih čamaca iz mora koje je specifično za područje Savudrije.

28 Udruga „Cronave“ njeguje hrvatsku maritimnu baštinu te organizira okupljanje tradicionalnih brodova i manifestaciju „Dani u Vali“ u Starome Gradu na otoku Hvaru.

29 Udruga pruža i razvija program obuke za mlade na jadranskoj obali, ali i na rijekama koje teku kontinentalnom Hrvatskom. Više na: „O nama“, 2016.

lokalnih zajednica i udruženja građana kulturna baština, bilo materijalna ili nematerijalna, pronalazi svoje mjesto u suvremenome životu, čime se osigurava njezino dugoročno i održivo očuvanje i zaštita (ICOMOS Povelja iz Burre 1979/1999, UNESCO Konvencija 2003 i dr.).

Šira javnost, uključujući one radoznale kao i one potkovane tradicijskim znanjem, spontano je uspješno animirana na temu hrvatskih drvenih brodova i na društvenim mrežama, na primjer na Facebook/Meta mreži³⁰. To je mjesto razmjene znanja, zapažanja, procesa obnove plovila ili zabilježenih povijesnih trenutaka uporabom digitalne tehnologije čime se tema tradicijskoga ribarstva uklapa u digitalno okruženje. Na primjer, emisija *More* Hrvatske radiotelevizije zauzima istaknuto mjesto kada govorimo o prezentiranju života ljudi iz priobalja i s otoka, života na moru, običaja i kulturne baštine, priča o naseljima, razgovora s domaćim ljudima, razgovora sa stručnjacima o pomorskom gospodarstvu, brodarstvu ili ribolovu.

Na području Kvarnera i Istre svojim djelovanjem je napravila značajan iskorak *Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre (Tradicijska jedra Kvarnera i Istre)* organiziranjem dvanaest smotri i regata tradicijskih barki na jedra kao i ostalim inicijativama („Prilog očuvanju“ 2017). U tom smislu možemo opaziti da su aktivnosti vezane za promociju tradicijskoga ribarstva i plovila intenzivne na sjevernom i srednjem Jadranu („Alati i kalafati“ 2020), dok su manjega intenziteta na jugu Hrvatske.

Od 2018. godine u Starome Gradu na otoku Hvaru održava se međunarodni festival brodova, mora i mornara „Dani u vali“ tijekom kojega se uz prezentaciju tradicijskih plovila iz Hrvatske i svijeta donosi i turistička ponuda u vidu izložbi, koncerata, radionica i gastronomskih specijaliteta.

Na europskoj razini tema ribarstva i popratnih aktivnosti prepoznata je kao tema koja povezuje regije te je sufinancirana u sklopu Operativnoga programa EU Slovenija – Hrvatska 2007. – 2013. Provedbom projekta *Mala barka – Turistička valorizacija pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Sjevernog Jadrana kroz stvaranje novih turističkih proizvoda* sufinanciran je i Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine Ekomuzeja Mošćenička Draga otvoren 2016. godine („Otvoren Interpretacijski“, 2016).

U sklopu programa suradnje Interreg V-A Slovenija – Hrvatska 2014. – 2020. provodio se projekt pod nazivom *Mala barka 2 – Očuvanje pomorske baštine sjevernog Jadrana* te je proglašen najboljim europskim projektom hrvatskih županija u kategoriji prekogranične suradnje („Projekt Mala Barka 2“ [s.a.]). U staroj povijesnoj jezgri Grada Krka otvoren je interpretacijski centar povijesti pomorske baštine otoka Krka 2018. godine („Interpretacijski centar“ [s.a.]). Projekt *Mala barka 2* uz pomoć Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre ostvario je i projekt *Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Lošinja – Lošinjski loger Nerezinac*. Stari drveni teretni brod koji je spašen od potonuća, zaštićen i upisan u Registar kulturnih dobara RH 2010. godine, obnovljen je kroz taj projekt po uzoru na lošinjske logere s kraja 19. stoljeća, te danas predstavlja jedinstveni ploveći interpretacijski centar na otoku Lošinju („Lošinjski loger“ [s.a.]; POMORSKA BAŠTINA 2022).

Projekt *Zaštita, promocija i turistička valorizacija jadranske pomorske baštine* ili skraćeno *Arca Adriatica* svojevrsan je nastavak uspješno realiziranih prethodnih projekata *Mala barka* i *Mala barka 2*, ovaj put u sklopu programa INTERREG Italija – Hrvatska. Uz opće aktivnosti povećanja dostupnosti pomorske baštine svim skupinama društva, uključuje aktivnosti obnove malih

---

30 „Hrvatski drveni brodovi - Croatian Wooden Boats“, (s.a.), Facebook/Meta, pristupljeno 25. ožujka 2023., https://www.facebook.com/groups/597454660276061/?locale=hr_HR.

barki s ciljem očuvanja živih primjera izloženih u lučicama i za sudjelovanje na regatama. Isto tako, rezultat je ovoga projekta izgradnja i otvaranje nekoliko interpretacijskih centara maritimne baštine u partnerskim zemljama. Tako je krajem 2021. godine otvoren Interpretacijski centar pomorske baštine Tkona na otoku Pašmanu (PAŠMAN 2021). U vanjskom dijelu centra prezentirane su obnovljene stare tradicijske barke uz prateće informativne ploče postavljene u području luke. U 2022. godini, u sklopu istoga projekta, u Dubašnici – Malinska otvoren je još jedan interpretacijski centar pod nazivom *DUBoak 2022.* godine („Stalni postav“, [s.a.]) koji na inventivan i kreativan način govori o neraskidivoj vezi maloga čovjeka, drva hrasta i broda.

Brojne ustanove također su aktivne u ovom području, a jedan je od primjera dobre prakse projekt/manifestacija *Creski kaić* pokrenut 2019. godine s ciljem očuvanje i prezentacija creske pomorske baštine. U sklopu projekta 2020. godine u Creskom muzeju je otvorena i istoimena izložba *Creski kaić – sjećanja majstora brodograditelja* („U Creskom muzeju“ 2020).

Među zadnjima, krajem 2022. godine, predstavljena je široj javnosti nova dvojezična digitalna aplikacija Virtualnoga muzeja ribarstva, pomorstva i brodograditeljstva grada Raba u sklopu *Juxta Mare*, projekta rapske Turističke zajednice³¹ („Juxta Mare“ [s.a.]), koja odražava prepoznavanje važnosti teme i angažmana lokalne zajednice. S pomoću novih tehnologija lokalnom stanovništvu kao i njihovim gostima prezentirano je trinaest lokacija koje su povijesno i tradicijski vezane za brodogradnju, ribare i njihove obitelji („Juxta Mare“ [s. a.]).

Svi navedeni primjeri, i oni koji se trenutno odvijaju, a nisu navedeni, jasni su pozitivni pokazatelji primjene novih trendova promocije, kao i raznovrsnih aktivnosti oživljavanja tradicije ribarstva, što će u konačnici doprinijeti njihovoj boljoj vidljivosti i očuvanju.

ZAKLJUČAK

Ribarstvo je u velikoj mjeri obilježilo ljude i prostor uz obalu Jadrana te je još uvijek prisutno, no potrebno je ulagati dodatne napore prema očuvanju materijalnih tragova ribarstva i brižnom njegovanju te delikatan nematerijalne tradicijske prakse. Potrebno je poticati pojedince entuzijaste, osobito djecu i mlade, udruge građana te institucije na djelovanje. Ovdje valja istaknuti da je jedan od ključnih preduvjeta očuvanja navedenih tradicija osnaživanje i/ili uspostava srednjoškolskih obrazovnih programa za izobrazbu brodograditelja u drvu odnosno za tradicijsku brodogradnju. Pojedine aktivne udruge građana pokrenule su određene inicijative za očuvanje zanimanja graditelja tradicijskih drvenih brodova s primarnom zadaćom usmjerenom na revitalizaciju tradicijske brodograditeljske i ribarske baštine.

U skladu s digitalnim razvojem potrebno je učiniti dostupnima, osobito mlađim naraštajima, sadržaje o tradicijskom ribolovu, plovilima, alatima i običajima na nov i inovativan način jer se značajno promijenio način pristupa i korištenja informacija.

Nepostojanje mrežne platforme koja objedinjuje informacije o tradicijskom ribolovu otvara prostor za djelovanje te objedinjavanje svih relevantnih informacija za stručnjake naših centara znanja i za širu zainteresiranu javnost uz primjenu višejezičnosti kao ključnoga elementa u njihovoj razmjeni i obogaćivanju. Indirektno je uspostavom središnjega digitalnog mjesta o ribarstvu u Hrvatskoj sa svim pripadajućim elementima moguć doprinos razvoju specifičnoga segmenta turističke ponude te povećanju produktivnosti hrvatske ekonomije.

---

31 „Juxta Mare virtualni muzej ribarstva, pomorstva i brodograditeljstva grada Raba“, (s.a.), Juxta Mare, pristupljeno 25. ožujka 2023., http://www.juxta-mare.rab-visit.com/?s=scene_21&v=4&h=113&f=90&lang=hr.

Nadalje, pomoću novih tehnologija moguće je oživjeti mjesta ribarenja i ribarske tradicije razvojem virtualne stvarnosti i hologramskih prikaza, osobito rastezališta ribarskih mreža koja su se nalazila u svakom ribarskom mjestu, a danas su te lokacije uglavnom zaboravljene.

Hrvatski Jadran, sa svojim specifičnostima u tradicijskom ribarstvu, kao dio mediteranskoga kulturnog kruga zauzima posebno mjesto pa se daljnjim istraživanjima, valorizacijom, provedbom mjera zaštite i očuvanja može bitno doprinijeti ne samo zadržavanju pojedinih elemenata tradicije ribarstva, već i osnaživanju lokalnih zajednica uz dugoročan održivi razvoj.

LITERATURA I IZVORI

- AGROTEHNIKA HRVATSKA. 2016. „Mali obalni ribolov sa tradicionalnim tehnikama i alatima predstavlja stoljetnu tradiciju u Hrvatskoj“. Objavljeno 12. travnja 2016, <https://agrotehnika-hrvatska.hr/ribarstvo/item/481-mali-obalni-ribolov-sa-tradicionalnim-tehnikama-i-alatima-predstavlja-stoljetnu-tradiciju-u-hrvatskoj.html> (pristupljeno 31. 3. 2023.).
- ASSOCIATION TERRITOIRES IMAGINAIRES. [s.a.]. „Territoires imaginaires: arts, culture et paysages“, <https://territoires-imaginaires.fr/> (pristupljeno 31. 3. 2023.).
- BASIOLI, Josip. 1984. *Ribarstvo na Jadranu*. Zagreb: Znanje.
- BOŽANIĆ, Joško. 2014. „Kultura sjećanja i strategija zaborava“. *Godišnjak Titius* 6-7: 339–350, <https://hrcak.srce.hr/149714> (pristupljeno 31. 8. 2023.).
- DUBOAK – INTERPRETACIJSKI CENTAR MARITIMNE BAŠTINE. [s.a.]. „Stalni postav“, <https://duboak.org/postav/> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- DUNATO, Jelena. 2020. „U Creskom muzeju otvara se izložba Creski kaić“, KIGO.hr, objavljeno 11. lipnja 2020, <http://kigo.hr/u-creskom-muzeju-otvara-se-izlozba-creski-kaic/> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- EUROPSKI STRUKTURNI I INVESTICIJSKI FONDOVI. [s.a.]. „Operativni program Konkurentnost i kohezija 2014.-2020“, <https://strukturnifondovi.hr/eu-fondovi/esi-fondovi-2014-2020/op-konkurentnost-i-kohezija/> (pristupljeno 31. 3. 2023.).
- FARIČIĆ Josip, GRAOVAC, Vera i Anica ČUKA. 2010. „Mali hrvatski otoci – radno-rezidencijalni prostor i/ili prostor odmora i rekreacije“. *Geoadria* 15/1: 145–185, <https://hrcak.srce.hr/55289> (pristupljeno 31. 8. 2023.).
- FINKA, Božidar, ur. 1997. *Tisuću godina prvog spomena ribarstva u Hrvata*. Zagreb: HAZU.
- GRAD RIJEKA. [s.a.]. „Prostorni plan uređenja grada Rijeke (Službene novine PGŽ 31/03, 26/05): Prostorni plan uređenja grada Rijeke – Obrazloženje“, <https://www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2016/08/Prostorni.pdf> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- HRTURIZAM.HR. 2016. „Otvoren Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine Ekomuzeja u Mošćeničkog Dragi“, objavljeno 18. lipnja 2016, <https://hrturizam.hr/kuca-od-mora-u-moscenickoj-dragi> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA. 2021. s.v. „Ribarstvo, morsko“. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52714> (pristupljeno 31. 3. 2023.).
- HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA. 2021. s.v. „Krišinić, Frano“. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34237> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- HRVATSKA NARODNA BANKA. 2015. „2 kune“, objavljeno 31. siječnja 2015., <https://www.hnb.hr/-/2-kune> (pristupljeno 31. 3. 2023.).
- INSTITUT ZA OCEANOGRAFIJU I RIBARSTVO. [s.a.]. „O nama“, <https://galijula.izor.hr/o-nama/> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- KALE, Jadran. 2016. „Kulturni krajolik Oruta“. U: *Toponimija šibenskog otočja*. V. Skračić, ur. Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja, str. 99–107.
- KATIĆ, Mario i Michael MCDONALD. 2020. „Experiencing maritime pilgrimage to St Mac Dara Island in Ireland: Pilgrims, hikers, and a local saint“. *Anthropological Notebooks* 26/2: 1–27, <http://notebooks.drustvo-antropologov.si/Notebooks/article/view/114> (pristupljeno 31. 8. 2023.).

- Katić, Mario, Mirela Hrovatin i Adriana Pojatina. 2021. „Maritimna hodočašća Zadarske županije kao nematerijalna kulturna baština“. Sažetak izlaganja sa skupa *Maritimna kultura zadarskog kraja u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, Zadar, 7.10.2021., Zadar: HAZU i Zadarska županija, 11.
- KRUŽIĆ, Petar i Emin TESKEREDŽIĆ. 2002. „Mogućnosti vađenja i uzgoja crvenog koralja (*Corallium rubrum*, Linnaeus, 1758) u Hrvatskoj“. *Croatian Journal of Fisheries: Ribarstvo* 60/4: 149–164, <https://hrcak.srce.hr/4685> (pristupljeno 31. 8. 2023.).
- LORINI, Petar. 1903. *Ribanje i ribarske sprave pri istočnim obalama Jadranskoga mora*. Beč: C. k. naklada školskih knjiga.
- MARTINAJ, Diana. 2016. „O nama“. *Jadranski pomorski institut*, objavljeno 14. travnja 2016., <http://adriatic-maritime.org/hr/jadranski-pomorski-institut-o-nama/> (pristupljeno 31. 3. 2023.).
- MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA REPUBLIKE HRVATSKE. [s.a.]. „Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske“, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA REPUBLIKE HRVATSKE. 2013. „Meditranska prehrana upisana na Reprezentativnu listu svjetske nematerijalne baštine“, <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/dogadjanja/mediteranska-prehrana-upisana-na-reprezentativnu-listu-svjetske-nematerijalne-bastine-9601/9601> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE REPUBLIKE HRVATSKE. [s.a.]. „ZOI/ZOZP/ZTS poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda“, <https://poljoprivreda.gov.hr/istaknute-teme/hrana-111/oznake-kvalitete/zoj-zozp-zts-poljoprivrednih-i-prehrambenih-proizvoda/228> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- OPĆINA KRŠAN. [s.a.]. „Dosadašnje aktivnosti Koordinacije udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre“, https://krsanhr.blob.core.windows.net/download/krsandoc_2647.pdf (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- OTOK KRK HRVATSKA. [s.a.]. „Od malog ribarskog mjesta do najmoćnije turističke destinacije, Njivice“, <http://www.otokkrk.com/njivice/> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- PEĆAREVIĆ, Marijana i Ana BRATOŠ CETINIĆ. 2005. „O uzgoju spužava“. *Ribarstvo* 63/2: 69–78, <https://hrcak.srce.hr/4651> (pristupljeno 31.8.2023.).
- PIZARRO, Manuel. 2021. „Izvrješće o ribarstvu budućnosti: privlačenje nove generacije radnika u ribarsku industriju i otvaranje radnih mjesta u obalnim zajednicama“. *Europski parlament*, objavljeno 5. srpnja 2021., https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0230_HR.html (pristupljeno 31. 3. 2023.).
- PODHRAŠKI ČIZMEK, Zrinka. 2022. „Hrvatski pomorski registri 18. stoljeća: novoobjavljeni izvori o svakodnevnici na Jadranu – vrste brodova kao jedna od mogućih analiza“. U: *Naše more "mare nostrum": (1069. – 2019.)*. D. Radić, ur. Split: Hrvatski pomorski muzej, str. 39-134.
- POKRET OTOKA. 2021. „PAŠMAN – Interpretacijski centar pomorske baštine Tkona“, objavljeno 17. prosinca 2021., <https://www.otoci.eu/pasman-interpretacijski-centar-pomorske-bastine-tkona/> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- POMORSKI MUZEJ. 2020. „Alati i kalafati“. *Dubrovački muzeji*, objavljeno 16. prosinca 2020., <https://www.dumus.hr/hr/pomorski-muzej/novosti/alati-i-kalafati,425.html> (pristupljeno: 25. 3. 2023.).
- RAVLIĆ, Anto. 2019. „Klenovica ispratila ribara koji je za života zaslužio spomenik“, *Tunera.info*, objavljeno 24. rujna 2019., <https://tunera.info/klenovica-ispratila-ribara-koji-je-za-zivota-zasluzio-spomenik/> (pristupljeno: 25. 3. 2023.).
- RIBAROVIĆ, Odri, ur. 2019. *Inicijativa za promicanje pomorske baštine Vele Luke*. Hrvatska radiotelevizija, prilog iz emisije More, videozapis. Prikazano 7. travnja 2019. YouTube, 5:43, <https://www.youtube.com/watch?v=ANI4xmpkVvQ> (pristupljeno 31. 3. 2023.).
- SUDAREVIĆ, Josip. 1993. „Stanje i perspektive proizvodnje, ponude i potrošnje školjaka u Hrvatskoj“. *Stočarstvo: Časopis za unapređenje stočarstva* 47/3-4: 137-154, <https://hrcak.srce.hr/162590> (pristupljeno 31. 8. 2023.).
- ŠIMAT BANOV, Ive. 2021. „Spomenik koji potiče nostalgiju, a ne ideologiju: u Milni otkrivena skulptura 'Povuci-potegni'; pogledajte djelo bračkog kipara koje savršeno prikazuje težak život ribara“, *Slobodna Dalmacija*, 18. listopada, <https://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/otoci/spomenik-koji-potice-nostalgiju-a-ne-ideologiju-u-milni-otkrivena-skulptura-povuci-potegni-pogledajte-djelo-brackog-kipara-koje-savrseno-prikazuje-tezak-zivot-ribara-1135977> (pristupljeno 25. 3. 2023.).

- ŠKUDAR, Renata. 2022. „POMORSKA BAŠTINA: 'Prošli smo kalvariju dok smo pronašli način kako napraviti naš ploveći muzej'“. *Nacional*, 16. svibnja, <https://www.nacional.hr/pomorska-bastina-prošli-smo-kalvariju-dok-smo-pronašli-način-kako-napraviti-naš-ploveći-muzej/> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- TURISTIČKA ZAJEDNICA GRADA KRKA. [s.a.] „Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka“, <https://www.tz-krk.hr/hr/interpretacijski-centar-maritimne-bastine-otoka-krka> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- TURISTIČKA ZAJEDNICA GRADA MALOG LOŠINJA. [s.a.]. „Lošinjski loger Nerezinac – interpretacijski plovidbeni centar“. *Lošinj: island of vitality*, <https://www.visitlošinj.hr/hr/loger-nerezinac-interpretacijski-centar-v3.aspx> (pristupljeno 1. 9. 2023.).
- TURISTIČKA ZAJEDNICA GRADA STAROGA GRADA. 2022. „Posjetite Dane u vali – Stari Grad, otok Hvar: festival tradicijskih brodova, mora i mornara, 22. 9. – 25. 9.“, <https://www.visit-stari-grad.com/hr/sto-vidjeti/festivali-i-dogadanja/dani-u-vali/> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- UNESCO. 2016. „Community project of safeguarding the living culture of Rovinj/ Rovigno: the Batana Ecomuseum“, <https://ich.unesco.org/en/BSP/community-project-of-safeguarding-the-living-culture-of-rovinj-rovigno-the-batana-ecomuseum-01098> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- VOKIĆ ŽUŽUL, Marina i Valerija FILIPOVIĆ. „Granice podmorskih prostora jadranskih država“. *Poredbeno pomorsko pravo* 54/169: 9–56, <https://hrcak.srce.hr/144383> (pristupljeno 31. 8. 2023.).
- VUKOVIĆ, Ivana. 2014. Čovjek i more: ribarstvo: *predmeti skupine ribarstva iz fundusa Etnografskog muzeja Split*. Split: Etnografski muzej.
- WIKIPEDIA. 2008. s.v. „Latinsko jedro“. Ažurirano 18. listopada 2022., https://hr.wikipedia.org/wiki/Latinsko_jedro (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- ZADARSKI.HR. 2022. „Na otoku Ižu izabrat će se novi kralj, a zabava će uz TBF i Surka beatbox potrajati do ranih jutarnjih sati!“, objavljeno 12. srpnja 2022., <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/djirada/na-otoku-izu-izabrat-ce-se-novi-iski-kralj-a-zabava-ce-uz-tbf-i-surka-beatbox-potrajati-doranih-jutarnjih-sati-1210218> (pristupljeno 25. 3. 2023.).
- ZAJEDNIČKO TAJNIŠTVO INTERREG SLOVENIJA – HRVATSKA. 2019. „Projekt Mala Barka 2 – najbolji EU projekt hrvatskih županija u kategoriji prekogranične suradnje“, <http://www.si-hr.eu/hr2/2020/10/26/projekt-mala-barka-2-najbolji-eu-projekt-hrvatskih-zupanija-u-kategoriji-prekogranične-suradnje/> (pristupljeno 31. 3. 2023.).
- Zakon o morskome ribarstvu. *Narodne novine*, br. 62/17, 130/17, 14/19, 30/23, <https://www.zakon.hr/z/303/Zakon-o-morskome-ribarstvu> (pristupljeno 1. 9. 2023.).
- Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske. *Narodne novine*, br. 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21, 114/22, <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-zaštiti-i-očuvanju-kulturnih-dobara> (pristupljeno 1. 9. 2023.).
- ŽUPANOVIĆ, Šime. 1995. *Hrvati i more: ribarstvo: od koga Hrvati naučiše ribarstvo i ribarSKU terminologiju?*. Zagreb: AGM.